

РЕЦЕНЗИЯ

от чл.-кор. проф. д.ф.н. Стоян Панайотов Буров,
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,

на дисертационен труд
за присъждане на образователната и научна степен „доктор“
в област на висше образование 2. Хуманитарни науки,
професионално направление 2.1. Филология,
научна специалност „Български език – Морфология“

Автор: Михаела Димитрова Московка

Тема: „Конклузивът в съвременния български език“

Научен ръководител: проф.д-р Красимира Алексова

Съгласно със заповед № РД-38-273/17.06.2021 г. на ректора на СУ „Св. Климент Охридски“ съм утвърден за член на научно жури за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ на Михаела Димитрова Московка, редовна докторантка в професионално направление 2.1. Филология (Български език – Морфология).

1. Общо описание на представените материали

Представените от Михаела Димитрова Московка материали включват дисертационен труд, автореферат, автобиография исписък на отпечатаните или приети за печат научни трудове.

Михаела Московка има пет отпечатани статии по темата на дисертацията и две статии, които се намират под печат. Две от публикациите са издадени в чужбина (Унгария и Русия).

2. Кратки биографични данни за докторантката

Михаела Димитрова Московка, родена на 13 юни 19883 г., е следвала в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, където през 2009 г. е завършила бакалавърска степен по българска филология и магистърска степен по английска филология през 2013 г. Редовна докторантка при Катедрата по български език на Факултета за славянски филологии от 2018 до 2021 г. с научен ръководител проф. д-р Красимира Алексова. Има сериозен професионален опит като редактор, експерт-лингвист и преподавател по английски език.

3. Актуалност на темата на дисертацията и целесъобразност на поставените цели и задачи

Темата за конклузива в българския език в продължение на много години бе обгърната с почти пълно мълчание. Вярно е, че някои неща са загатнати още в началото на XX век от Юрдан Трифонов и Беньо Цонев, а по-късно и от Л. Андрейчин, но така или иначе, както пише на едно място и авторката на дисертационния труд, въпросът за конклузива е последователно игнориран, нито пък е „институционализиран“ в българските граматики през XX век. Не оставя последователи и Е. Дьомина със своето изследване от 1959 г. Едва Георги Герджиков привлича вниманието със забележителното си съчинение „Преизказването на глаголното действие в българския език“ (1984), в което отделя специално място на семантиката на умозаключителните форми и обособява конклузива като един от четирите члена на хиперкатегорията ‘начин на изказване на глаголното действие от говорещото лице’ наред с удостоверителния, преизказния и недоверчивия начин. С темата започва да се занимава и Иван Куцаров, който през 1992 г. защитава голям докторат на тема „Конклузивът в славянските езици“, а през 1994 г. излиза книгата му, подготвена по дисертационния му труд, „Едно екзотично наклонение на българския глагол“.

Така се оформят две основни школи в разбирането за конклузива: школа на Софийския университет – Георги Герджиков – Красимира Алексова и др., и школа на Пловдивския университет – Иван Куцаров и целият кръг от езиковеди около него. Разбира се, у отделните изследователи са налице и нюанси, някои дори доста значителни. Тук трябва да споменем и разработките на евиденциалността на Руселина Ницолова, чиято теория се приобщава по-скоро към школата на Софийския университет.

Дисертацията на Михаела Московска е много смело съчинение, защото навлиза в проблематика, която в световен мащаб привлича голям интерес от началото на XXI век досега, дотолкова голям, че човек може да си помисли, че вече нищо ново не може да се каже по темата. Опорна точка в дисертационния труд е теорията на Георги Герджиков, допълнена и допълваща се с нови и нови изследвания на Красимира Алексова. В крайна сметка се получава много добра разработка, надхвърляща значително очакванията към една „малка“ докторска дисертация.

Основната цел на дисертационния труд е да представи концепцията на авторката за семантиката, формите и употребите на конклузива в българския език на фона на множество други езици. За целта се формулира последователност от задачи, по-важните от които са: да се разгледат позициите на учените, и то не само на българските учени, за

съдържанието на евиденциалността главно в типологичен аспект, за връзката ѝ с модалността и за мястото на конклузива в рамките на евиденциалната система; да се разгледа въпросът за формите на конклузива и неговата темпорална парадигма; да се анализират употребите му в рамките на всяко глаголно време въз основа на богат илюстративен материал; да се изследват употребите на конклузивните форми в различните езикови регистри и в различни по вид изречения (главно подчинени допълнителни при непряка реч и условни изречения за реално или иреално условие).

4. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертацията на Михаела Московска, в размер от 211 стр., се състои от Увод, четири глави, Заключение, Използвана литература.

В Увода (стр. 4 – 9) накратко се поставят целите и задачите на изследването и се прави описание на базата данни.

Първата глава „Семантика и категориален статус на евиденциалността“ (стр. 10 – 48) има осведомяващ характер. В нея авторката разглежда изследванията върху евиденциалността и мненията за семантиката на категорията и за отношението ѝ с модалността. Тук и по-нататък в дисертацията терминът *категория* се употребява както по отношение на евиденциалността, така и на нейните членове (грамеми?). Възможностите са две: ако терминът категория се запази за евиденциалността, тогава нейните членове, вкл. конклузивът, трябва да се разглеждат като субкатегории; ако пък четирите члена на евиденциалността са отделни категории, тогава на евиденциалността трябва да се гледа като на свръх- (или хипер-) категория.

В тази глава е направен много полезен, почти изчерпателен преглед на значително количество англо- и рускоезични изследвания на евиденциалността, сред които основно място е отделено на големия както по обем, така и по отношение на езиковия материал труд на А. Айхенвалд „Evidentiality“ (2004). Не са пропуснати и изследванията на българските учени. Много добре са описани типологическите характеристики на евиденциалните системи в езиците по света, вкл. в българския език. Приема се, че в съвременния български език евиденциалността е четиричленна: индикатив, конклузив, ренаратив, дубитатив, и че с нея се изразява епистемична модалност за фиксиране на степента на ангажираност на говорещото лице по отношение на предаваната информация. При това става ясно, че се игнорира другото разпространено становище, че с инвариантното значение на категорията се посочва източникът на информация.

Втората глава „Семантика и категориален статус на конклузива в съвременния български език“ (стр. 49 – 82) има въвеждащ характер относно темата на дисертационния труд.

Основните постулати, изведени в главата, са: (1) чрез конклузива в българския език говорещият изразява извод, обобщение, умозаклучение, направено въз основа на факти, които говорещият реконструира на база на следите, резултатите или последствията от действията, на базата на собствения си опит, въз основа на общоизвестни факти или общоприети истини, както и чрез опиране на логически връзки между явленията; (2) умозаклучението не бива да се разбира само като феномен от формалната логика, а в по-широк смисъл – като извод, обобщение, заключение. То може да се основава на факти, които са част от фонда на собствените знания на говорещия или са придобити от чужда информация, могат да принадлежат както към плана на миналото, така и към плана на неминалото, при свидетелска или несвидетелска позиция на говорещия; (3) спектърът на възможните употреби на конклузива варира в широки граници – от пълна неувереност до категоричност на собственото твърдение. В заключение се подчертава, че в българския език семантиката на конклузива не се свежда само до умозаклучение, направено на база на следите от действието или неговите резултати, а трябва да се разбира по-широко – като извод, обобщение, заключение, направени въз основа на собствена или чужда информация (в това число информация от фонда на общото знание), при това както в полето на миналото, така и в полето на неминалото, при несвидетелска или свидетелска позиция на говорещия. Подкрепям такова разбиране за семантиката на явлениято, но намирам, че по-подходящ термин при тази гледна точка на авторката, покриваща се с гледната точка на Кр. Алексова, е *инференциал*, а не *конклузив*.

Централно място в дисертационния труд заема третата глава „Формалната парадигма на конклузива и взаимодействието му с други глаголни категории“ (стр. 84 – 143). В тази глава най-добре се разкриват възможностите на дисертантката да формулира тези, да ги развива и да обосновава позициите си.

Последователно са разгледани следните въпроси: (1) гледни точки за формалната конклузивна парадигма; (2) въпросът за съвпадението на формите на конклузивния аорист с индикативния перфект – причини за съвпадението, тест за идентификация на принадлежността на формите; (3) употреба на деветте конклузивни времена, разгледана в последователен ред; (4) въпросът за видовете зависимост между конклузива и другите евиденциали, както и между конклузива и другите глаголни категории.

Авторката застъпва гледището, че конклузивни формимогат да се образуват всички глаголни времена. Лингвистите, които смятат, че с конклузивни форми се характеризират само глаголните времена от плана на миналото, обосновават твърдението си с тезата, че умозаклучението се

базира на факти само от миналото. Тук се отстоява мнението, че сегашно време, перфект, бъдеще и бъдеще предварително време, макар и рядко, също имат конклузивна употреба. Такива употреби се определят като адмиративни.

Особено внимание се отделя на въпроса за формалните съвпадения между конклузивния аорист и индикативния перфект, като за причините за съвпаденията авторката се позовава на Георги Герджиков, който смята, че в исторически план формирането на модуса на изказване на действието се дължи на транспозицията на перфекта в семантичната зона на аориста.

Собствен принос представлява въведеният тест за разграничаване на омонимните форми, който включва като основа критерия на Герджиков, допълнително разширен с критерий на Р. Ницолова. Все пак в отделни случаи остават колебанията за статуса на някои употреби.

Теоретична база при разглеждането на отношенията на междукатегориалното взаимодействие и взаимна зависимост представляват задълбочените изследвания на Кр. Алексова по тези въпроси.

Четвъртата глава „Употреби на конклузива в съвременния български език“ (стр. 144 – 190) започва с разглеждане на конклузивните употреби в публицистичния и научния регистър, а след това вниманието е съсредоточено върху употребите в тесен контекст – видове изречения. Особено интересни и иновативни са разсъжденията за конклузивните употреби при непряка реч и в сложни съставни с подчинени обстоятелствени изречения за условие.

Заключението (стр. 191 – 200) е много съдържателно; в сбит вид се маркират основните пунктове от дисертационния труд, застъпваните становища, авторските позиции.

Списъкът на използваната литература впечатлява с огромния брой прочетени, цитирани и реферирани трудове на английски, руски и български език. Включени и разгледани в дисертационния труд са дори съвсем нови изследвания, още необнародвани, като напр. докладът на Красимир Кабакчиев от 2020 г. Нито една от позициите в списъка не фигурира просто за украшение, както нерядко се случва в трудове на начеващи автори. Отличното владение на английския език е предпоставка за иновативния дух на тази дисертация, но това наистина е само предпоставка. Прави много приятно впечатление, че авторката се е задълбочила в проблематиката, като не си е спестила нито един от трудните и дискуссионни моменти и не е игнорирала българския принос по темата за евиденциалността. Така, без механично да копира чужд модел и опит, авторката стъпва върху основата на изследванията на българските учени и ги обогатява с тези и постановки в изследванията на чуждестранни лингвисти от последните години.

Препоръчвам на авторката да отстрани някои досадни повторения и да подготви дисертацията си за отпечатване. Може да помисли и за превод

на труда си на английски, за да го прочете напр. А. Айхенвалд и да престане да се доверява само на изследванията на В. Фридман за българския език.

Струва ми се също, че авторката е отделила прекалено много внимание на маргиналния труд на М. Макарцев с бомбастичното заглавие „Евиденциалност в пространстве балканского текста“ (2014), в който по мое мнение няма нищо оригинално за евиденциалността в българския език.

За сметка на това смятам, че е нужно да отдели доста повече място на изследванията на Иван Куцаров по темата. Вярно е, че авторката отхвърля основната теза на Куцаров за конклузива като четвърто наклонение в съвременния български език, но тази постановка не може да се игнорира просто така. Иван Куцаров има десетки статии по темата, негова в голяма степен е заслугата за налагане на самия термин *конклузив* и затова е уважително да му се отдели много повече място в дисертационния труд. Темата за конклузива е, както съм писал на друго място, „запазена марка“ на Иван Куцаров, блестящо защитена в големия му докторат и книгата по него.

С тази бележка в никакъв случай не искам да накърня постижението на нашата млада дисертантка. Надявам се, че в бъдеще тя ще продължи успешно да се реализира на лингвистичното поприще.

5.Автореферат

Авторефератът е изготвен коректно и отразява структурата, съдържанието и основните резултати, постигнати в дисертацията.

6. Заключение

Давам положителна оценка на представения дисертационен труд и предлагам на Михаела Димитрова Московска да се присъди образователната и научна степен „доктор“ в област на висшето образование 2. Хуманитарни науки, Професионално направление 2.1. Филология, Научна специалност „Български език - Морфология“.

15 септември 2021 г.

Рецензент:

Чл.-кор. проф. д.ф.н. Стоян БУРОВ